

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 41.086.003
у Національному університеті
«Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, вул. Фонтанська
дорога, 23)

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, професора,
професора кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного
університету внутрішніх справ Резніченка Семена Васильовича
на дисертацію Аліної Сніжанни Степанівни
«Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Аліна Сніжанна Степанівна здійснила системне наукове дослідження актуальної теми, що має нагальну потребу в науковій розробці.

Актуальність дисертаційної роботи на тему «Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством» не викликає сумнівів, адже проблема адаптації законодавства та юридичної практики до потреб динамічного світу інформаційних технологій постає нагальною для вирішення на рівні науки цивільного права. Суб'єкти цивільного права все частіше вступають у відносини щодо об'єктів, які створені у цифровому середовищі, а правова природа яких не є чимось очевидно визначеним. Проблеми, з якими стикаються особи, здійснюючи свої суб'єктивні права щодо окремих ІТ-об'єктів, потребують бути вирішеними шляхом встановлення правового регулювання для цивільних відносин щодо ІТ-об'єктів. Спадкування ІТ-об'єктів виглядає найбільш складною та заплутаною сферою реалізації цивільних прав щодо цифрових об'єктів, адже властивості ІТ-об'єктів є перепорою для застосування діючих правових механізмів спадкування прав на ІТ-об'єкти.

Отже, дослідження можливостей реалізації спадкових прав щодо ІТ-об'єктів є перспективним і актуальним напрямом наукових розвідок, а звернення автора до даної теми є своєчасним і практично значущим на сьогоднішній день.

Позитивним виглядає прагнення дисертанта дослідити різні підходи до визначення правової природи і способів спадкування ІТ-об'єктів. Таким чином автором під час дослідження були враховані положення робіт таких вчених, як Р.А. Бартл, О.А. Баранов, Н.І. Голубєва, Б.Т. Дюранске, Р.Є. Енан, К.В. Єфремова, Ю.О. Заїка, І.Р. Калаур, К.Г. Некіт, О.С. Омельчук, Є.О. Рябоконт, Г.М. Стихара, Р.Е. Туркін, Дж. Фейрфільд, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, С.І. Шимон та ін.

Утім, незважаючи на численні наукові роботи, присвячені різним аспектам «спадкового потенціалу» ІТ-об'єктів, слід зазначити фактичну відсутність комплексних досліджень, пов'язаних з аналізом моделей спадкування ІТ-об'єктів згідно цивільного законодавства.

Вивчення матеріалів поданої до захисту дисертаційної роботи С.С. Аліної «Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством» та змісту опублікованих за темою статей дає підстави віднести дане наукове дослідження до таких, що мають актуальний характер для вітчизняної науки цивільного права, з огляду на те, що в роботі визначено та успішно розв'язано низку актуальних завдань. Тож досягнення основної мети роботи – розвиток науки цивільного права щодо спадкування ІТ-об'єктів, а також формулювання пропозицій про вдосконалення чинного законодавства України щодо порядку спадкування таких об'єктів – спонукало автора до розв'язання низки наукових завдань, уміло вирішених в дисертації: визначити поняття ІТ-об'єктів та співвіднести їх з іншими об'єктами цивільних прав; порівняти правову природу ІТ-об'єктів та речей як об'єктів спадкування; перспективних факторів правового регулювання питань спадкування ІТ-об'єктів; на підставі аналізу властивостей ІТ-об'єктів визначити фактори, що виключають можливість спадкування ІТ-об'єктів в порядку, встановленому чинним цивільним законодавством; виявити тенденції щодо змін в правовому регулюванні форми заповіту у зв'язку з широким залученням інформаційних технологій до спадкових правовідносин; визначити нормативні та практичні особливості спадкування ІТ-об'єктів, що є об'єктами права інтелектуальної власності або

суміжних прав; на підставі аналізу чинного цивільного законодавства та законодавства зарубіжних країн довести можливість спадкування цифрових активів, таких як профілі в соціальних мережах, персональні аккаунти тощо; визначити можливі способи спадкування криптовалютних активів, які ґрунтуються на особливостях правової природи останніх та враховують вимоги безпеки та конфіденційності власника криптовалютного активу; надати рекомендації щодо можливих змін та доповнень чинного цивільного законодавства з питань спадкування ІТ-об'єктів загалом та окремих видів ІТ-об'єктів з урахуванням специфіки їх природи.

Робота С.С. Аліної актуальна з огляду на її безпосередній зв'язок із основними напрямками, визначеними планом науково-дослідницької роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» («Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України»). Дисертаційне дослідження є органічною і важливою складовою планової державної тематики «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U01842), що розробляється Національним університетом «Одеська юридична академія».

Всі основні результати дослідження С.С. Аліної, сформульовані висновки і рекомендації є в достатній мірі обґрунтованими, об'єктивними і достовірними внаслідок кваліфікованого оперування теоретико-методологічним інструментарієм та залученням значного масиву положень чинного законодавства, наукової доктрини, нотаріальної та судової практики.

Слід зазначити, що відповідно до вимог об'єкт і предмет рецензованої дисертації як категорії наукового процесу дійсно співвідносяться між собою як загальне та часткове.

Теоретико-методологічний арсенал дисертаційного дослідження зумовлений метою та особливостями досліджуваного предмету. Аналіз змісту роботи, її висновків та пропозицій, які висунула автор, дозволив переконатися в тому, що задекларовані у вступі загальнонаукові (діалектичний, аналітико-синтетичний, системно-аналітичний), а також спеціальні методи (логіко-

юридичний, порівняльно-правовий) творчо та конструктивно були використані в ході дослідження.

Аналіз структури та змісту дисертації. Ознайомлення з текстом дисертації дає можливість дійти висновку, що структурно дисертаційне дослідження відповідає вимогам, що висуваються до такого виду робіт. Запропонована структура дисертації обґрунтована дослідницькими завданнями і побудована логічно. Дисертаційна робота відзначається системним підходом до предмету дослідження. Структурно дисертація складається із вступу, нерозривно пов'язаних між собою трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Структура дисертації повністю відповідає завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми теми та вирішити завдання, поставлені дисертантом при написанні роботи.

У вступі дисертаційної роботи обґрунтовується актуальність обраної теми дослідження, визначається ступінь розробленості проблематики теми, зв'язок роботи з напрямками наукових досліджень, зазначено мету і завдання дослідження, його об'єкт, предмет та методи дослідження, висвітлено наукову новизну роботи, її значення у правотворчій, правозастосовній, науково-дослідній та навчально-методичній діяльності, наведено дані про апробацію і публікації результатів дослідження, означено структуру дисертації та її обсяг.

Подальша структура дослідження викладена наступним чином:

У першому розділі «Правова природа та класифікація ІТ-об'єктів як об'єктів цивільних прав» автором проведено аналіз існуючих наукових підходів до визначення ІТ-об'єктів та їх класифікації. Слушним є звернення автора до порівняння правової природи речей та цифрових об'єктів. Виділення особливостей правової природи ІТ-об'єктів дало змогу встановити ключові відмінності в змісті прав щодо ІТ-об'єктів на відміну від речових прав та дозволило автору зробити висновок про необхідність переосмислення системи об'єктів цивільного права.

Також автором систематизовано названий перелік існуючих на сьогодні ІТ-об'єктів та зроблено спробу категоризації цифрових об'єктів. Практичне

значення розподілу ІТ-об'єктів на види вбачається у визначенні їх цінності, а отже потенціалу їх нормативного врегулювання.

У розділі 2 «Проблеми і перспективи правового регулювання спадкування ІТ-об'єктів» в тексті двох взаємопов'язаних підрозділів досліджуються особливості ІТ-об'єктів, які впливають на юридичну, технічну та фактичну можливість їх успадкування після смерті володільця прав на них. Слушним виглядає спроба автора вирішення існуючих проблем спадкування шляхом впровадження інституту електронного заповіту та послаблення існуючого правового режиму засвідчення заповіту нотаріусом та форми заповіту. Аргументація, наведена автором, виглядає переконливою, адже практика застосування чинного законодавства до справ щодо спадкування ІТ-об'єктів свідчить про неможливість застосування аналогії права та аналогії закону у випадках відсутності прямої вказівки закону щодо способу передачі цифрового майна у спадок.

У третьому розділі «Особливості спадкування окремих видів ІТ-об'єктів» проаналізовано положення чинного законодавства, приклади з зарубіжної практики, а також наявні положення наукової доктрини щодо особливостей спадкування окремих ІТ-об'єктів. Окремо слід виділити положення дисертації щодо співвідношення юридичних і етичних моментів в процесі спадкування індивідуальних аккаунтів та профілів в соціальних мережах. Автором чітко визначено проблеми нотаріальної та судової практики в сфері спадкування ІТ-об'єктів та зроблено спробу визначити їх причини. Окрім того позитивним моментом є не лише визначення проблемних місць а й надання пропозицій по їх вирішенню.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Основні положення роботи знайшли відображення у 6 наукових статтях, з яких 5 статей опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статтю – у зарубіжному періодичному виданні, а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація С.С. Аліної є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством.

Найбільш значущими науковими доробками дослідження дисертанта є:

Визначення поняття ІТ-об'єктів та класифікація ІТ-об'єктів відповідно до функціонального, майнового, аксіологічного та об'єктиваційного критеріїв;

вироблення поняття віртуальних об'єктів, якими є елементи віртуального простору, що не мають аналогічного матеріального виразу, становлять естетичну, культурну, інформаційну, економічну або іншу цінність, інтегровані до відповідної віртуальної системи, доступ до якої здійснюється за допомогою технічних засобів з використанням інформаційних технологій;

аргументація тези щодо відмінності правової природи віртуальних об'єктів від правової природи речей та необхідності запровадження особливого правового режиму спадкування електронних об'єктів;

визначення факторів, які зумовлюють особливості спадкування ІТ-об'єктів та виключають можливість застосування традиційного порядку спадкування до таких об'єктів, серед яких динамічність існування; анонімність та знеособлення в питаннях володіння та використання; знаходження окремих об'єктів поза межами впливу держави та національного законодавства; нетрадиційність способів монетизації окремих ІТ-об'єктів; невизначеність реальної та потенційної цінності окремих об'єктів;

визначення понять: електронний заповіт та заповіт в електронній формі;

класифікація існуючих способів спадкування криптовалютних активів на традиційні (з використанням механізмів закріплених у чинному законодавстві), технологічні та змішані;

науковий висновок про те, що більшість переваг криптовалют для їх володільця є перепонами для можливості їх спадкування згідно процедур, передбачених чинним законодавством;

положення щодо того, що перешкодою для докладного правового регулювання спадкування ІТ-об'єктів можуть бути також етичні моменти, яких неможливо уникнути, коли справа стосується приватного життя особи;

наукове обґрунтування необхідності широкого залучення інформаційних технологій до процедур спадкування через жорсткий імперативний режим, встановлений для форми заповіту, та необхідність імплементації інституту електронного заповіту поряд з розширенням режиму секретного заповіту.

Вищезазначені положення є основними, їх зміст і стиль викладення дозволяють зробити висновок про їх новизну відносно вже сформованих в науці цивільного права підходів до спадкування ІТ-об'єктів. Результати дисертаційного дослідження автора відповідають завданням вдосконалення доктринальних положень щодо спадкування об'єктів, що мають цифрову природу. Положення, що містять наукову новизну також можна знайти в публікаціях автора.

Практичне значення одержаних автором дисертації результатів. Теоретичні висновки, запропоновані у дисертаційному дослідженні, можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень, вдосконалення чинного законодавства та судової практики з питань спадкування ІТ-об'єктів за цивільним законодавством.

Практичне значення положень і рекомендацій виконаного дослідження полягає в тому, що вони можуть бути застосовані у законотворчій діяльності для вдосконалення національного законодавства в частині регламентації відносин спадкування об'єктів, що мають цифрову природу.

Теоретичні висновки автора доведені до рівня конкретних практичних рекомендацій, сформульовані у вигляді пропозиції змін до Цивільного кодексу України та інших законів України.

Матеріали дисертаційного дослідження також можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні при викладанні нормативних дисциплін «Цивільне та сімейне право», «Спадкове право» підготовці робочих програм,

підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

У результаті вивчення дисертації текстових запозичень без посилання на джерело не виявлено, порушення академічної доброчесності відсутні.

Зауваження щодо форми та змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу С.С. Аліної, разом із вищезазначеними позитивними моментами, які характеризують роботу, необхідно зробити зауваження щодо змісту дисертації, які мають бути обговорені під час публічного захисту і враховані автором у його подальших наукових дослідженнях. Певні дискусійні моменти та окремі питання вимагають додаткової аргументації:

1. Автор приходить до висновку, що «заходи з пошуку спадкового майна, які застосовуються нотаріусом або зацікавленою стороною, абсолютно неефективні у випадку пошуку ІТ-об'єктів, які належали спадкодавцю, адже саме анонімність і конфіденційність стають перепонами при пошукових заходах» (с.48). В той же час автор підтримує наукову позицію, що анонімність в Інтернеті належить до прав людини (с.47). Невизначеним вбачається спосіб вирішення даного парадоксу з урахуванням згадуваних автором «етичних моментів» розкриття автора чи володільця прав щодо окремого ІТ-об'єкта.

2. Аналіз положень доктрини та чинного законодавства дозволив автору зробити висновок, що правова природа електронних об'єктів відмінна від правової природи речей, що зумовлено нематеріальністю таких об'єктів та особливостями здійснення цивільних прав щодо них (с.158). Також автором обґрунтовано необхідність запровадження особливого правового режиму спадкування електронних об'єктів. Потребує роз'яснення які саме принципові відмінності автор пропонує закласти до способів здійснення та захисту прав щодо ІТ-об'єктів.

3. Довгий час ведеться дискусія щодо необхідності нормативного регулювання, і в тому числі оподаткування операцій з криптовалютою. Нещодавно Міністерство цифрової трансформації України оголосило про

проведення публічного громадського обговорення Проекту Закону «Про віртуальні активи». Проект Закону ніяк не визначає спадковий потенціал віртуальних активів. Автором теж висувалася пропозиція створення відповідної нормативної бази для забезпечення операцій з криптовалютними активами. Слушним було б з'ясувати авторську позицію щодо необхідності врахування питань спадкування віртуальних активів у спеціальному законі або іншого способу законодавчого врегулювання даних питань.

4. Аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства дозволив С.С. Аліній зробити висновок про відсутність чіткого та всеоб'ємлючого правового регулювання процедур передачі цифрового майна у спадок. Особливо автором звертається увага на відсутність принципів розподілу цифрового майна між спадкоємцями (с.42). Позиція автора з цього питання не отримала розкриття у тексті дисертації, а, отже, потребує конкретизації позиція автора щодо принципів розподілу цифрового майна між спадкоємцями, які мають бути встановлені законодавчо.

5. Автор на підставі аналізу вітчизняної та закордонної судової та нотаріальної практики приходить до висновку щодо повільного сприйняття суддями та нотаріусами тенденцій залучення ІТ-об'єктів до спадкових правовідносин. Потребує уточнення позиція автора, як саме пропонується здійснювати інтеграцію інформаційних технологій до нотаріального процесу та яким чином буде забезпечуватися абсолютна безпечність операцій з посвідчення, розкриття та зберігання заповітів в умовах переведення їх в цифрову форму.

Слід зазначити, що вказані зауваження до положень дисертації в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, натомість спрямовані на спонукання дисертанта до подальших поглиблених наукових досліджень в майбутньому.

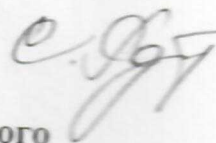
Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Отже, дисертаційна робота Аліної Сніжанни Степанівни на тему «Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством», представлена на здобуття

наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» є завершеною самостійною кваліфікованою науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішують актуальну та пріоритетну проблему теоретичного осмислення та практичної реалізації спадкування об'єктів цивільного права, що мають цифрову природу.

Дисертаційна робота «Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством» за ступенем актуальності, наукової новизни, обґрунтованістю та практичним значенням результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261, п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, її автор Аліна Сніжанна Степанівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

Кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Одеського державного
університету внутрішніх справ

Семен Резніченко

Перший проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Сергій Кузніченко